
Elektronski mediji u BiH: reguliranje u uvjetima nezvaničnog međunarodnog protektorata

TANJA TOPIĆ*

Sažetak

Demokratski odnosi u BiH, za razliku od zemalja Zapadne Europe, još su mladi i nestabilni. Iz ove perspektive, budućnost medija također je neizvjesna. Nametnuta rješenja od strane predstavnika međunarodne zajednice u ovoj zemlji uglavnom nisu pozdravljena. S druge strane, domaći nositelji vlasti do sada su ispoljavali nedostatak osjećaja odgovornosti, te su donošenje najbitnih zakona i provođenje reformi odugovlačili godinama. Reforme su planirane prema europskim standardima, ali kao takve politički nositelji moći u zemlji gotovo da ih nisu razumjeli, pa onda ni provodili. Tako se BiH našla u situaciji da se demokracija uspostavlja nedemokratskim metodama i mehanizmima. Domaći medijski stručnjaci i neki menadžeri privatnih stanica smatraju da je najveći doprinos međunarodne zajednice ostvaren u zakonskom reguliranju medijske sfere u BiH – u primjeni europskih standarda u zakonodavstvu.

Ključne riječi: mediji, civilno društvo, javnost

"Sloboda štampe može biti dobra ili loša, ne-sloboda samo loša. Za štampu, isto kao i za čovječanstvo, sloboda je jedan od uvjeta razvitka; ropstvo vodi ka propasti."

A. Camus

Demokracija, mir i socijalna pravda ne mogu se zamisliti bez objektivnih i profesionalnih medija.¹ U današnjoj jezičnoj upotrebi "javnost" se promatra

*

Tanja Topić je magistrirala u Centru za medije jugoistočne Europe Univerziteta za europske studije Frankfurt/Viadrina i Filozofskog fakulteta Kliment Ohridski u Sofiji, članak je iz magistarskog rada.

1

Pojam nezavisnih medija teško je održiv iz ugla praktične primjene. Postoje različiti izvori utjecaja, koji određuju medijsku politiku: političke strukture, moćna privredna poduzeća, donatori (različite među-

kao oznaka za javno dostupno i vidljivo, a razvila se u političkom jeziku krajem 18. stoljeća. Kratak opis ovog pojma sveo bi se na kvalificirano "javno mišljenje", koje se odnosi na sva područja kontrole državnih ustanova. Bitnu ulogu u oblikovanju kvalificiranog javnog mišljenja ima kritička publika.

Neki od autora, kao npr. Toma Đorđević, ukazuju na to da je kod javnosti riječ o labilnoj strukturi, za razliku od nekih drugih interesnih grupa – političkih stranaka, lobija. Javnost nisu strukturalne grupe, ona nema vidljivu i prepoznatljivu formaciju kao što su status i podjela uloga. Na mjestu na kojem se u diskurs uvodi pojam publike, prepoznaje se direktna veza između medija i javnosti. Publika je također jedna forma zajedništva, koja je posebno bitna za opisivanje nove građanske javnosti, koja je nastala u 18. stoljeću. Kod Habermasa pojam publike izjednačen je s pojmom "čitalačke publike". Jedan od prvih teoretičara koji je posebnu pažnju posvetio strukturiranju političke javnosti bio je Gabriel Tarde. U svom djelu *Javno mišljenje i gomila* objavljenom 1901, Tarde je analizirao socijalne procese, te je došao do rezultata da je politička javnost imanentna pojava jedne od etapa u društvenom razvitku, tzv. demokratske civilizacije. Politička javnost dobiva formu društvenosti, u kojoj će se naći i mnogi drugi kolektivi; Tarde spominje kako je vrlo zanimljivo, da tome teže i kolektivi s daleko čvršćom strukturom nego što je sama politička javnost - religijske sekte, klasne grupacije. Javnost se pojavljuje u društvima s jasnom diferencijacijom između privatne i javne sfere, to znači u građanskim društvima koja su nastala kao politička društva poslije buržoaskih revolucija u 18. i 19. stoljeću. Historijski promatrano, politička javnost se može identificirati kao fenomen u svojim rudimentarnim oblicima također i u pretkapitalističkim društvima, što neki od teoretičara i čine, između ostalih i Jürgen Habermas. Habermas naglašava da se fenomen političke javnosti može sresti i u antičkoj demokraciji. O nekim formama javnosti može se govoriti i u srednjem vijeku. Habermas smatra dalje, da je politička javnost iz antičkog polisa ili uopće iz antičke demokracije zapravo bila ideološki uzor za političku javnost, koja će se pojaviti tek kasnije u svom klasičnom obliku građanske javnosti. U odjeljku *Socijalna strukturalna promjena javnosti* Habermas izvodi zaključak da građanska javnost nastaje u polju napetosti između države i društva, ali tako što ona sama ostaje dio privatne sfere.

Novu i značajnu fazu u razvitku građanske javnosti predstavlja ukidanje cenzure. Ukidanje cenzure, kao što primjećuje Habermas, "omogućilo je da se štampa razvije u instrument za čiju pomoć će političke odluke biti iznošene u novom forumu – pred publikom."² Štampa se razvija u stvarni instrument građanske političke javnosti, a novinarstvo postaje nova profesija. Štampa postaje instrumentom utjecaja na ponašanje nosilaca javnih funkcija, za koju

narodne organizacije...). Umjesto ovog pojma autor članka pledira za pojmove kao što su profesionalni i objektivni mediji.

2

Toma Đorđević, *Političko javno mnjenje*, 1989, Beograd, Savez inženjera i tehničara Jugoslavije, str. 96.

su se počeli boriti socijalne snage iz različitih razloga. S obzirom da štampa prema svojoj razvojnoj prirodi predstavlja opoziciju svakoj vladi, opozicijskim strankama nije bilo teško da u kritici mjera vladajućih i nosilaca javnih funkcija stvore "koaliciju" sa štampom.

Čitavo 18. stoljeće obilježava borba između štampe i države. Štampa nastoji postati instrumentom kompetentne javnosti, u čemu je pokušava spriječiti državni aparat. Međutim, građanska javnost dugo nije bila priznata kao politički subjekt.

Francuska revolucija nije načelno promijenila medijsku sferu. Zahvaljujući odmah uspostavljenj slobodi štampe, masmedijalna proizvodnja je porasla, ali sloboda štampe biva vrlo brzo ograničena – politički komesari slijede publikacije i publiciste.

Rezultati revolucije u smislu ispunjenja funkcija javnosti bili su ograničeni, jer je masovno učešće građana u procesu oblikovanja mišljenja i političkom odlučivanju ostalo ograničeno.

Spona između medija i javnosti bila je predmetom debata u drugoj polovini 20. stoljeća, pri čemu su se razvile dvije različite pozicije. Ove pozicije mogu se prikazati na primjeru tri autora. Theodor Adorno, Neil Postman i Jürgen Habermas zastupali su stav da je s modernim masovnim medijima nastupio kraj prosvjetiteljske građansko-kritičke javnosti.

Neil Postman u *Mi se zabavljamo do smrti* upućuje kritiku masovnim medijima, orijentiranim ka konzumiranju, koje vijesti čine kao *Event* sa zabavnim sadržajem. Njegova kritika odnosi se prije svega na razvitak filmske kulture. On tvrdi da je televizija postala ključnim medijem sadašnjice. Koncentracija na sliku ima za posljedicu činjenicu, smatra Postman, da sadržaji na televiziji postaju potpuno beznačajni u usporedbi s funkcijom zabavljanja koju ovaj medijima.

Prema Adornu, odnos masovnih medija prema publici nije sudjelovanje, već opskrbljivanje, što vodi ka reduciranju demokratskih potencijala. Adorno poništava i emancipatorsku snagu radija. "Korak od telefona do radija jasno je razdvajao uloge. Liberalno učesnicima se dopušta uloga subjekta. Demokratski, oni se svi istovremeno pretvaraju u slušaoce, da bi autoritarno bili izloženi istim programima. Aparatura replike se nije razvila, privatne emisije padaju u neslobodu".³ Habermas dijeli Adornovu poziciju i eksplicitno se pita koje su to pozitivne funkcije masovnih medija za građansku javnost.

Habermas u *Strukturalnoj promjeni javnosti* postavlja tendenciju ukidanja društva u državi i time za gašenjem građanske javnosti.

Za Habermasa je kultura koja se širi putem masovnih medija integracijska kultura, dok se u odjeljku *Politička funkcionalna promjena javnosti*⁴ Habermas posvećuje masovnim medijima, prije svega štampi. Ona je po Habermasu naročito važna za nastanak i funkcioniranje građanske javnosti. Ha-

3

Ibid.

4

Jürgen Habermas, *Strukturalna promjena javnosti*, str. 275-342.

bermas utvrđuje da se u privatnoj sferi izbrisala jasna granica između javnosti i privatne sfere i identificira slijedeća obilježja:

- komercijalizacija medija preko masovne produkcije i reklame
- ovisnost o državnim garancijama neovisnosti (primjer: javni sistemi).

U aktualnom diskursu Habermas gotovo da je ukinuo razliku između javnosti i medija. Neki od autora polaze od toga da javnost više ne postoji, i unatoč tome što i dalje služi kao ideal o korektivu. Društvo se raspalo u brojne javnosti, koje međusobno konkuriraju, u koaliciji su ili se jednostavno uzajamno ignoriraju. Uspjeh i značaj pojedinačnih dijelova javnosti, prije svega njihov utjecaj na druge segmente javnosti, u velikoj mjeri reguliran je kroz zakon kvota i programa masovnih medija.

Pojam civilnog društva dobio je na aktualnosti i značaju raspadom komunističkih režima u Srednjoj i Istočnoj Europi, a trebalo je da ovim društvima ponudi upravo ono što im je jako nedostajalo u prijašnjim vremenima – slobodu mišljenja i štampe, te utjecaj građana na oblikovanje društvene stvarnosti.

Obilježja civilnog društva sažeo je Georg Kneer⁵ u svom djelu *Sociološki društveni pojmovi*:

Prvo, pod civilnim društvom podrazumijeva se cjelina javnih asocijacija, udruženja i zajedništava, u koje se građani udružuju na dobrovoljnoj osnovi.

Drugo obilježje civilnih društava je autonomija asocijacija civilnih društava. Pod autonomijom se, pri tome, misli na neovisnost prema centrima moći, npr. u odnosu na birokratski državni aparat

Treće, za civilna društva karakteristično je da u njemu egzistira veliki broj udruženja, pokreta, neformalnih grupa i asocijacija.

Četvrta odlika civilnog društva odnosi se na legalitet njegovih ustanova. Civilna društva moguće je stabilizirati i trajno ustanoviti samo tamo gdje su se građanska ljudska prava uspjela nametnuti i institucionalizirati.

Peto, civilna društva pretpostavljaju određen standard civilnog odnosno civiliziranog ponašanja. Od članova građanskog društva se očekuje da međusobno njeguju tolerantan i solidaran odnos, oslobođen svake vrste nasilja;

Ustanove građanskog društva posjeduju utopistički potencijal. Pojmom civilnog društva označava se odnos napetosti između kompleksa institucionalnih obilježja i utopističkog programa.

Georg Kneer tvrdi da pojam "civilnog društva" prije predstavlja normativnu sliku želja nego stvarnost. Time Kneer nije bezuvjetno odbacio značaj struktura civilnog društva, već postavio relaciju ka "uporno strukturiranim i usmjeravanim dostignućima od strane privrede, države, prava i nauke".

Na značaj medija za civilno društvo, prije svega radija, ukazao je još Bertolt Brecht u svojim spisima o teoriji radija (1927-1932.). Dalji utjecaj radija na civilno društvo moguće je pratiti kroz model javnih emitera.

Preveliki utjecaj vladajućih partija na dualni sistem može štetiti javnom sistemu, a time i civilnom društvu. Ove manjkavosti uglavnom se otklanjaju

5

Georg Kneer, "Soziologische Gesellschaftsbegriffe", 2000, str. 247.

ju uspostavljanjem nezavisnih radio-stanica, koje iniciraju građanske inicijative. Vezu između medija i civilnog društva moguće je dalje ilustrirati na primjeru interneta. Njegovo djelovanje u postkomunističkim zemljama je ipak ograničeno, jer većina stanovnika u ovim zemljama nema pristup internetu.⁶ Ukoliko vlastodršci ne žele profesionalne i slobodne medije, to se odražava na utjecaj medija na civilno društvo, čime postaju jednim od njegovih neprijatelja.

Unatoč ovim podacima, novi mediji i forme komuniciranja su od odlučujućeg značaja i utjecaja na javnost. Javnost u postkomunističkim državama, koja vapi za civilnim društvima, nalazi se u procesu transformacije od tradicionalne (klasične) ka novoj (internet) javnosti.

"Dodatni problem u BiH je šematizirana i tipična podjela ionako slabo razvijene tradicionalne javnosti u tri nacionalno determinirane javnosti, između kojih postoji jako malo interakcije. Svaka od ovih javnosti se struktuirala, konfrontira i postaje jedinstvena unutar sebe same".⁷

Enes Osmančević smatra da javnost u BiH egzistira tek u svom embrionalnom obliku kao latentna javnost, koja se u svom samorazvitku oslanja na tradicionalne masovne medije.⁸ S obzirom na to da je čovjek u BiH rijetko bio slobodan, građanska javnost u pravom smislu te riječi nije se mogla niti konstituirati. Štampa se pojavila u BiH sa zakašnjenjem od 2,5 stoljeća sa završetkom turske vladavine. Prvi list *Bosanski prijatelj* izašao je 1850. godine i štampan je izvan Bosne (u Zagrebu).

U vrijeme austro-ugarske vladavine u BiH postojalo je 125 novina i časopisa: oni su bili organi nametnute inostrane uprave, s konfesionalnim i nacionalnim predznakom.

U usporedbi s drugim europskim zemljama, štampa u BiH nije odigrala ključnu ulogu u nastanku i razvitku demokratskog društva. Posrednička uloga štampe između države i društva vodila je ka stvaranju literarne javnosti, koja međutim nije mogla opstati zbog konfesionalnih i nacionalnih isključivosti. Između dva svjetska rata u BiH nije postojala niti jedna visokoškolska ustanova, dok je 73% stanovništva ove zemlje bilo nepismeno.

U vrijeme socijalizma nosioci političke moći promovirali su specifičnu formu javnosti – socijalističku, tzv. radničko samoupravljanje. Ono je glorificirano s ideološke pozicije bez ikakvih argumenata, pa čak i u znanstvenim krugovima. Enes Osmančević ovu javnost u jednopartijskom sistemu označava "surogomat javnosti". Današnja javnost u BiH, po Osmančevićevoj ocjeni, oslanja se isključivo na tradicionalne masovne medije (štampu, radio i TV), a potom i na nove medije (internet, forumske diskusije).

6

Npr. u Srbiji i Crnoj Gori samo 0,7% stanovništva ima internet priključak, u BiH oko 0,15% stanovnika.

7

Enes Osmančević, *Internet, tradicionalna i virtualna javnost*, magistrat, Sarajevo 2003, University Press, str. 2.

8

Enes Osmančević, "Historijat i osobnosti javnosti u BiH", *Pogledi*, br. 8, Tuzla, lipanj 2001, str. 1.

"Javnost u BiH nije svjesna vlastitog značaja kao niti pojedinačnih društvenih pitanja. Ona je uglavnom pasivna i nije javnost u pravom smislu te riječi. Latentna javnost u BiH ne reagira na društvena zbivanja i ne pokazuje interes za učešćem u rješavanju značajnih društvenih problema (...) Ona je indolentna i ponaša se kao da se to sve dešava nekome drugom".⁹

Uloga medija u političkim demokracijama

Demokratska struktura javnosti mora biti svakom dostupna i njezin karakter se ispoljava u samostalnom nasuprot državnom aparatu. Demokracija daje svakome pravo na slobodno oblikovano mišljenje u sferi političkog. "Time se ne misli samo na to, kao što je to jednom prilikom izričito i naglašeno, da svaki pojedinac može imati svoje privatno mišljenje. Vlastito mišljenje je više osnova za aktivno učešće u javnom".

Moderne države se teško mogu predstaviti bez sredstava za masovnu komunikaciju, jer je bez njih nemoguće voditi javno sučeljavanje. Individualno pravo da se sudjeluje u javnom mnjenju dopunjeno je zahtjevom da sredstva masovnih komunikacija moraju biti oslobođena državne prinude. Vladajućima mora biti uskraćena svaka mogućnost zadiranja u slobodno uređivanje novina ili radio, odnosno TV programa.

Oblikovanje mišljenja mora slijediti pluralistički u svim sferama života, što posebno vrijedi za radio i TV. Vrlo je bitno spriječiti svaki vid manipulacije. Gore predočena slika svakako da je idealna predodžba, koja odgovara optimalnoj ulozi medija u političkim demokracijama. Naravno, ovo može krenuti i drugim putem – naime, neki od autora medijima pripisuju negativne posljedice.

Herbert Marcuse ukazuje na značenje masovnih medija za manipulaciju potrebama. "Sadržajima u medijima pripisuje se velika uloga u oblikovanju jednodimenzionalnog čovjeka. Masovni mediji neopaženo prilagođavaju ljude zahtjevima postojećeg sustava, tako što potiskuju kritičko individualno mišljenje. 'Jednodimenzionalno mišljenje' uspješno integrira suprotnosti. Klasni interesi koriste masovne medije za unapređenje sile i gluposti, za zasljepljivanje slušalaca". (Marcuse 1969)¹⁰

U terminologiji talijanskog politologa Gaetana Moscaea (1950), svakoj političkoj eliti potrebna je "politička formula", ideologija, kako bi legitimirala vladavinu. Političke odluke ne smiju proizlaziti iz straha od negativnih sankcija, već iz uvjerenja da su one "ispravne". Masovni mediji su jedan od najbitnijih proizvođača ideologija u modernim društvima. Oni posjeduju "moć uvjeravanja", tako da mogu širiti vlastito tumačenje realnosti.

9

Ibid., str. 4.

10

Ibid., str. 53.

Jürgen Habermas strahuje od disfunkcionalnih posljedica masovnih medija za demokraciju. U njegovom već spomenutom djelu *Strukturalna promjena javnosti* (1968), Habermas je iznio stav da je "kritički publicitet" potisnut od strane manipulativnog publiciteta ne-javnog mišljenja, koje se razvija uglavnom odozgo. Ono služi manipuliranju publikom i legitimiranju pred njom.

Drugi autori smatraju da masovni mediji škode demokraciji, jer podržavaju političku pasivnost građana. Postoji publika ravnodušnih, koju karakterizira pasivno, apolitično držanje konzumenata, također i u oblasti politike. Za sociologa Ralfa Dahrendorfa (1967) ove apolitične osobe predstavljaju "latentnu javnost", većinu pasivnih građana, koji ponekad sudjeluju na izborima i koji se razlikuju od aktivne javnosti (manjine onih, koji su redovito i s vlastitom inicijativom zastupljeni u političkim procesima).

Michael J. Robinson opasnost vidi u tome što objektivno i iznalansirano izvještavanje može voditi kao *Videomalaise*. Televizija stvara nepažljivu publiku, veliki i amorfan dio publike masovnih medija, koji nije spreman čitati dnevne novine, ali koji je, za razliku od toga, spreman slušati emisije vijesti i gledati ih, ukoliko su im zabavne.

Političko izvještavanje, koje nastoji informirati publiku i koje želi imati samostalan stav, mora ponuditi i background informacije. Pri tome je važno da se pojasne i naglase suprotni pogledi i određena tematska područja. Neki od autora smatraju da su mediji, zahvaljujući mnogobrojnim informacijama i senzacionalističkoj orijentaciji, stvorili negativnu sliku o svijetu. Stalno naglašavanje socijalnih i ekoloških katastrofa, političkih i ekonomskih skandala, proizvode kod mladih i senzibilnih ljudi "raspoloženje o propasti svijeta". "Ovi ljudi traže krivce za stvarne i navodne nesreće u prethodnim generacijama i onima koji su danas na vlasti; njima danas ne vjeruju. To je i jedan od razloga dezorijentiranosti mladih ljudi i njihove agresije prema svemu postojećem".¹¹ U autore koji pak ne vide negativne posljedice masovnih medija za demokraciju ubraja se Wilbur Schramm (1961). On smatra da demokracija nije ugrožena sve dok masovni mediji dozvoljavaju slobodnu kritiku i slobodno izvještavanje i dok zastupaju više od dva stajališta. Slično optimistično mišljenje zastupa i njemački teoretičar komunikologije Franz Ronneberger (1971).

Na temelju do sada rečenog, može se ustvrditi, da su masovni mediji u potpunosti integrirani u moderna društva. Bez medija je gotovo nemoguće funkcioniranje društva. Građani, društvene organizacije i business se oslanjaju na medije kako bi bili informirani o događajima u zajednici, naciji i svijetu.

Međutim, masovni mediji funkcioniraju unutar određenih, od strane politike i pravnog uređenja postavljenih okvira. Ukoliko su društva otvorenija za svaki pojedinačni glas, utoliko je i odlučujuća uloga masovnih medija.

11

Ibid., str. 55.

Karen (1991) ocjenjuje međusobno djelovanje masovnih medija i demokracije. Postoje različite perspektive, koje ovo djelovanje opisuju, i koje smo upoznali u prethodnim razmatranjima (Habermas, Siebert, Peterson i Schramm).

Da bi se ostvarilo pravo na slobodu mišljenja, moramo imati pristup informacijama, koje su za to nužne. Sve stvari, koje pobuđuju javni interes i koje bi građani morali znati, kako bi stvorili politički sud, moraju postati predmet javnih diskusija. Sama prinuda ka publicitetu nije dovoljno jamstvo za modernu demokraciju.

Štampa, radio i televizija mogu ostvariti svoju ulogu u demokraciji ako u njima dolaze do izražaja javne kontroverze i mnogostrukost mišljenja. "U jednoj takvoj javnosti građani oblikuju zajednicu i demokracija nalazi svoje utemeljenje u narodu. Javnost je instrument koji omogućava kontrolu nad cjelokupnom političkom silom. Zajednica, koja pozdravlja principijelnu suglasnost između javnih instanci odlučivanja i javnog mnjenja, našla je svoju demokratsku osnovu, iz koje se može voditi slobodna i kontinuirana politika".¹²

Misao američkog suca Huga Blacka najbolje ilustrira smisao slobode mišljenja. "Nijedna zemlja ne može živjeti u slobodi, ukoliko su njeni građani fizički i financijski ugroženi uslijed kritike vladajućih struktura, njihova djelovanja i djelovanja vladinih predstavnika".¹³

Elektronski mediji u BiH poslije Daytonu: novi društveni i politički kontekst

Mirovni sporazum iz Daytonu¹⁴ predstavlja kako formalno, tako i sadržajno pravne okvire za buduće uređenje BiH kao zajedničke države dva ravnopravna entiteta – Federacije BiH (F BiH) i Republike Srpske (RS). Ovaj dokument proglašen je u mnogim krugovima kao prvi ustav BiH, s obzirom na to da su njime regulirana mnoga područja, kao što su izvršna, zakonodavna i sudska vlast, vojna pitanja, povratak izbjeglica i prognanih, te područje ljudskih prava. U ovom dokumentu, međutim, nigdje nisu eksplicitno regulirani informiranje, odnosno područje medija. Za pravne stručnjake u zemlji to znači da bi se informiranje i mediji trebali nalaziti u nadležnosti entiteta.

Organizacija za europsku sigurnost i suradnju (OESS) preuzela je inicijativu u procesu nadgledanja medija i njihovu kontrolu.

¹²

Besson/ Jasper, *op. cit.*, str. 4.

¹³

Slobodan Reljić, *Vodič za novinare*, Nezavisno udruženje novinara Republike Srpske, Banjaluka 1997, str. 20.

¹⁴

Daytonski mirovni sporazum parafiran je 28. studenoga 1995. u vojnoj bazi u USA saveznoj državi Ohio, potpisali su ga 14. prosinca 1995. u Parizu predstavnici BiH, Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije. Potpisivanjem sporazuma okončan je rat u BiH.

Ovu funkciju OESS je obavljao do osnivanja Neovisne komisije za medije (1998), koja je najvećim dijelom bila sastavljena od predstavnika međunarodne zajednice. Ova mjera išla je dijelom u pravcu protektorata nad medijima. Mnogi stručnjaci u zemlji su se ipak složili oko toga da je ona bila neizbježna. Političke partije u zemlji sprečavale su ostvarenje prava na informaciju, društva su bila podijeljena po etničkom principu i ne u tolikoj mjeri zrela da bi radila na provođenju ovog prava. Ovaj trend zadržan je u BiH do danas.

Prvi slobodni izbori u BiH održani su 14. rujna 1996. Privremena izborna komisija¹⁵ nalazila se u nadležnosti OESS-a, koja je bila zadužena za organizaciju, provođenje i promatranje izbora. Privremena izborna komisija uspostavila je *Pravila i propise* kako bi svim učesnicima izbora omogućila ravnopravan i potpun pristup medijima. Za provođenje ovih pravila i propisa bila je zadužena komisija medijskih stručnjaka – *Media Experts Commission*.

Glavna zadaća ove komisije bila je omogućiti da se mediji pridržavaju međunarodnih standarda i profesionalne etike. Komisija se brinula o akreditacijama novinara, omogućavala im slobodno kretanje, provodila monitoring o izvještavanju i pazila da se mediji ponovno ne vrate jeziku mržnje. U to vrijeme bio je vrlo rasprostranjen jezik mržnje prema drugim etničkim grupama u BiH. Kontrola se odvijala tako što je komisija nadzirala medije i prosljeđivala izvještaje Privremenoj izornoj komisiji. Odluku o medijima, koji su povrijedili pravila i propise, donosila je Privremena komisija.

Borbu za slobodne medije međunarodna zajednica je poduzela na Konferenciji u Sintri (1997.)¹⁶ Članovi Vijeća za implementaciju mira zaključili su na toj konferenciji da mediji u BiH nisu dovoljno učinili na promoviranje slobode izražavanja i izgradnji povjerenja među zavađenim narodima. Visoki predstavnik je pozvan da ukine ili zabrani sve medije čiji program nije u duhu Daytonskog mirovnog sporazuma.

Promoviranje nezavisnih medija je odlučujući korak u razvitku demokratskih institucija, zaključeno je u Sintri. Pred obje entitetske vlade postavljen je zahtjev da podrže stvaranje *Open Broadcast Networka* (OBN), te da građanima osiguraju pristup nezavisnim elektronskim medijima. Sudionici konferencije u Bonnu¹⁷ otišli su korak dalje – nositelji vlasti su pozvani da hitno i u cijelosti primijene nove zakone u području medija, te da pristupe formiranju stalnog tijela za reguliranje medija.

Visoki predstavnik za BiH Carlos Westendorp dobio je zadaću sprovesti ove zaključke. On je 11. lipnja 1998. donio odluku o stvaranju Neovisne komisije za medije (*Independent Media Commission*). Osnivanje ove komisije izazvalo je različite reakcije u javnosti, kako u političkim, tako i stručnim krugovima. Entiteti su bili podijeljeni u pogledu osnivanja ove komisije: u Sa-

15

Provisional Election Commission – Privremena izborna komisija

16

PIC Sintra Declaration, 30. svibnja 1999, www.ohr.int.

17

PIC Bonn Conclusion – prosinac 1997, www.ohr.int.

rajevu je osnivanje komisije pozdravljeno kao neizbježnost. Za drugi BiH entitet (RS) ovo je značilo oduzimanje nadležnosti danih u Daytonu, a time i povredu mirovnog sporazuma. Zoran Udovičić smatra da je BiH bezuvjetno potrebna jedna takva komisija kao neovisno regulacijsko tijelo, koje bi moralo da donese više reda u medijski kaos u BiH.

"Mediji u BiH podijeljeni su u tri nacionalno oblikovana i zatvorena sistema. Između ovih sistema ne postoji razmjena informacija. Metode pritiska i utjecaja na medije su rafinirani i raznovrsni, autocenzura je vrlo prisutna. U području zakonskog reguliranja vlada kaos – zakonski okviri su anakroni, nepotpuni i neprovedivi. Ne postoji suglasnost o tumačenju pravne osnove za reguliranje medija".¹⁸

Neovisna komisija za medije trebala je obavljati sljedeće:

1. dodjela dozvola radio- i TV stanicama
2. upravljanje spektrom frekvencija
3. osiguravanje neovisnih zakonskih okvira.

Situacija u području medija bila je prilično kaotična, postojao je veliki broj elektronskih medija u BiH. Odmah po osnivanju u lipnju 1998. Neovisna komisija za medije (kao institucija međunarodne zajednice) započela je s reguliranjem rada elektronskih medija u BiH prema europskim standardima. Najprije je postavljen zahtjev za registriranjem svih postojećih medija.

Kriteriji za dodjelu privremenih dozvola odnosili su se prije svega na poštivanje profesionalnih standarda i nesmetanje frekvencijskog spektra od strane drugih emitera. Privremene dozvole dobile su 210 radio-stanica i 71 TV-stanica (ukupno 281).¹⁹

Rad Neovisne komisije za medije određen je preporukama Savjeta Europe. Svi dokumenti ove komisije usklađeni su s preporukama. U vrijeme osnivanje komisije, BiH se kandidirala za članstvo u Savjet Europe. Poštivanje ovih preporuka i njihovo provođenje bili su gotovo obvezujući. Komitet ministara Savjeta Europe usvojio je 20. prosinca 2000. *Preporuke za neovisnost i funkcioniranje regulacijskih organa u oblasti radio-difuzije*. Savjet Europe svojim članovima preporučio je sljedeće:

Uspostavljanje neovisnih regulacijskih organa u oblasti radio-difuzije, u slučaju da to još nisu učinili.

2. Unošenje u vlastito zakonodavstvo onih mjera i propisa, koji regulacijskim organima daju ovlasti za transparentan i neovisan rad.
3. Stvarno poštivanje neovisnosti regulacijskih organa.²⁰

Najbitnija preporuka odnosila se na sprečavanje utjecaja političkih i ekonomskih interesa. Savjet Europe preporučio je da članovi regulacijskih orga-

18

Zoran Udovičić, direktor Media plan instituta Sarajevo, *Novosti o medijima*, 1998. u diplomskom radu Dragane Dardić, 2002, str. 6.

19

Izvor: članak Radenko Udovičić, *Medijski analitičar* Media plan instituta Sarajevo, 2001, "Dozvole samo profesionalnim i eficientnim medijima", str. 1.

20

www.coe.int

na budu kompetentni stručnjaci. Daytonskim mirovnim sporazumom zaustavljen je rat u BiH, ali time nisu bili riješeni svi problemi u sferi medija. Nekolicina privatnih i objektivnih medija pojavila se na medijskoj sceni tek po završetku rata. Preveliki broj medija stvorio je ubrzo kaos, koji je trebalo što prije srediti. Privremene dozvole za emitiranje vrijedile su do kraja 2000, kada je na scenu stupila Regulaćijska agencija za komunikacije (CRA, danas preimenovana u RAK – Regulaćijsku agenciju za komunikacije), koja je bila zadužena za izdavanje dugoročnih dozvola.

Transformacija državnog u javni sistem

Sandra B. Hrvatin naglašava da je najjednostavnija definicija javnog sustava ona koja javni servis opisuje u granicama "funkcioniranja interesima javnosti".²¹

Za definiranje javnog RTV sistema, njegovih specifičnosti i uvjeta, koje treba zadovoljiti, služe dvije rezolucije – Praška i rezolucija Europskog parlamenta.²²

Javne ustanove počivaju na principima demokracije. One brinu o javnim interesima i njihov cilj nije profit.

Većina autora navodi sljedeće najbitnije kriterije, koje jedan javni radio-TV sustav treba ispuniti:

- Univerzalna pokrivenost – sva domaćinstva na području jedne države trebala bi imati mogućnost da gledaju program javnih emitera. Bitno je da korisnicima ovog programa nije potrebna dodatna oprema (osim radio i TV prijemnika).
- Raznovrsnost programa – sve društvene grupe trebale bi sebi naći zanimljiv sadržaj ili zanimljiv program. Pri tome je nebitno koliko gledalaca prati ovaj program, bitno je da li je ovaj program zanimljiv, dobre kvalitete i dostupan. Uloga javnog servisa nije ta da u svakom trenutku ima najveći broj gledatelja, već da cjelokupnoj javnosti omogući pristup programu.
- Univerzalnost naplate – svi korisnici trebali bi za ovu uslugu plaćati isti iznos pretplate; ovaj iznos određuju država ili vladine agencije.
- Neovisnost – javni servis ne treba biti naklonjen niti jednoj određenoj društvenoj grupaciji (političkoj ili ekonomskoj), i ne smije služiti interesima državnih organa ili privatnih ličnosti.

21

Sandra Bašić Hrvatin, *Serving the State or the public*, Mirovni institut, 2002, str. 11.

22

Praška rezolucija donesena je na Četvrtoj europskoj ministarskoj konferenciji, održanoj 7. i 8. prosinca 1994.; Europska rezolucija o ulozi javnog servisa u multimedijalnim društvima usvojena je od strane Europskog parlamenta 19. rujna 1996.

- Obrazovanje – javni servis trebao bi ponuditi raznovrsne obrazovne sadržaje.
- Briga o manjinama – program javnih servisa (emitera) trebao bi "brinuti" o nacionalnim i religijskim manjinama, kao i o svim drugim grupama koje predstavljaju manjinu u odnosu na ostalo stanovništvo.
- Služenje interesu javnosti – svi građani trebali bi imati pravo pristupa informacijama od javnog značaja i interesa.

Interes javnosti opisuje McQuail: "To u praksi znači da masovni mediji nisu kao druge djelatnosti, jer oni ispunjavaju neke od ključnih zadataka, koje služe općem dobru društva, naročito u kulturnoj i političkoj sferi".²³ Transformacija državnog u javni radio- TV servis, točnije stvaranje jednog javnog sistema na entitetskim razinama i na razini cjelokupne države BiH započela je prije nekoliko godina i još nije završena. Prve debate na ovu temu održane su 1996, a ostvareni rezultati do danas nisu pretjerano veliki. Ovaj proces predvodila je međunarodna zajednica, a pratile su ga opstrukcija nacionalističkih partija, politička ovisnost novinara i autocenzura.

U vrijeme rata BiH je podijeljena na tri etnički državno odvojena RTV sistema (neki od stručnjaka ovu podjelu svode na partijsku razinu), i kao takvi oni su nastali početkom rata. RTV BiH (prije rata bila je to Radio TV Sarajevo, dio saveznog sustava bivše Jugoslavije) pokušala je dobiti status zvanične državne BiH radio i TV stanice. Praktički, ona je pokrivala samo dio države, i to onaj s većinskim muslimanskim (bošnjačkim) stanovništvom.

U hrvatskom dijelu – Herceg Bosni – vladao je sistem, koji je uvela Hrvatska televizija iz Hrvatske. Srpska RTV u BiH najvećim dijelom prenosila je program RTV iz Srbije. S jedne strane, srpske i hrvatske nacionalističke partije nisu željele imati ništa zajedničko u državi, s obzirom na to da su već imali svoje nacionalne RTV ustanove. Na drugoj strani, bošnjačke partije zastupale su poziciju da RTV BiH već postoji, i da u njoj ne treba ništa mijenjati. Svaka pomisao na zajedničku televiziju u to vrijeme nije imala šanse. Ovakvi stavovi "branjeni" su Daytonskim mirovnim sporazumom, jer on nigdje ne predviđa osnivanje zajedničke televizije. U Daytonskom sporazumu predviđena su samo "izgradnja i funkcioniranje zajedničkih i međunarodnih komunikacijskih objekata i veza".

Veliki međunarodni projekti, kao što su *Open Broadcasting Network* (OBN TV mreža) i *Free Election Radio Network* (FERN radio mreža), trebali su poslužiti demokratizaciji i pluralizmu na medijskoj sceni kao i jačanju profesionalnog novinarstva; njih je osnovala međunarodna zajednica.²⁴ Međunarodna zajednica se pobliže suočila sa stvaranjem javnog sistema na državnom nivou 1998. godine.

23

McQuail Denis, *Mass media in the public interest: Towards a framework of norms for Media performance*, London 1991, str. 77.

24

Za pet godina za projekt OBN-a izdvojeno je više od 20 milijuna dolara.

Financijska podrška OBN sistemu počela je opadati 2000, a sam sistem OBN-a nije se bio u stanju financirati. Ranija zamisao da se preko OBN mreže stvori BiH televizija biva napušten. FERN je radijski projekt, nastao 15. srpnja 1996. FERN je imao tehničke mogućnosti za "pokrivanje" cca 75% BiH – stanovništva, ali nikada nije postao dio radio-difuznog sustava BiH. Od FERN-a se odustaje u svibnju 2001; osoblje i oprema stavljeni su na raspolaganje javnom RTV sistemu BiH.

Krajem 1997. OHR (Ured Visokog predstavnika za BiH) razvija strategiju u oblasti medija. Ova strategija trebalo je da se odvija u tri slijedeća pravca:

- restrukturiranje medija i novo zakonsko reguliranje
- poticaj neovisnim i alternativnim izvorima informiranja
- stvaranje javnog servisa.

Cijela 1998. godina bila je opterećena nesporazumima u oblasti reforme državnog u javni sistem. Političke partije blokirale su svaku raspravu o ovoj temi i odbile o ovom pitanju diskutirati u entitetskim parlamentima. Usporedno s tim opadao je broj onih koji su plaćali TV pretplatu. Visoki predstavnik Carlos Westendorp osnovao je javni radio i TV na državnoj razini BiH (PBS), te radio i televiziju Federacije BiH. Istovremeno je donio Zakon o radio TV Federacije BiH i zahtijevao od Narodne skupštine RS da u roku od 15 dana usvoji Zakon o stvaranju javnog RTV sistema usklađen s europskim standardima. Ovom odlukom Hrvatska radio-televizija prestala je s emitiranjem u BiH (od listopada 1999.).

Visoki predstavnik nameće odluku o nužnim izmjenama i dopunama postojećeg zakona 31. kolovoza 1999. Time je srpska Radio-televizija preimenošana u Radio-televiziju RS, čime je srpskom narodu oduzeto dotadašnje "ekskluzivno" pravo na javnu televiziju u ovom BiH entitetu. PBS (*Public Broadcasting Service*) je postao javnim emiter države BiH. "Zadaća PBS-a je da stvori informativni, obrazovni, kulturni i zabavni program na teritoriju čitave države, pri čemu se moraju uvažavati nacionalne i kulturne različitosti u BiH. Televizijski program PBS-a emitira se samo navečer, dok radioprogram 24 sata dnevno. U ovom programu moraju biti zastupljeni svi narodi i građani neovisno o nacionalnoj pripadnosti, vjeri i pripadnosti određenoj interesnoj grupaciji."²⁵

Problem je pak taj što većina stanovništva BiH ne doživljava kao vlastitu državu. Stoga se PBS i ne promatra kao javni sistem. Više se vjeruje entitetskim emiterima. Entitetski sustavi postali su sastavni dio novog sustava. Svaka od ovih ustanova mora zaposliti profesionalne suradnike, ali istovremeno mora voditi računa o principu nacionalne ravnopravnosti. Nacionalni ključ mora biti poštovan kao i u ostalim područjima.

Ovim zakonom postavljeni su temelji osnovama javnog radio i TV sustava i regulirani su odnosi između tri emitera u okvirima sistema, registracija,

25

Radenko Udovičić, *Media online časopis*, "Medijska politika i zakonodavstvo", 'Novi sistem, javne radio-TV u BiH – ponovo na početku', str. 2.

djelatnost i organizacija javnog radio TV sistema u BiH.²⁶ Šefovi vlada oba BiH entiteta i predsjedavajući Savjeta ministara na nivou države morali su se izjasniti do 7. studenoga 2003. o modelu koji je preporučio Ured Visokog predstavnika OHR, ili pak sami ponuditi nove modele. Njihova odluka bila je uslovljena donacijom Europske komisije u visini od 1,5 milijuna eura. Tadašnji pritisak predstavnika međunarodne zajednice na domaće nositelje vlasti u javnosti i medijima oštro je kritiziran. Direktor komunikacija pri OHR-u Julian Braithwaite je svjestan "snažnih i nekad neprimjerenih rasprava o javnom sustavu, koje građane u BiH prilično zbunjuju".²⁷

Predstavnici međunarodne zajednice smatrali su ovu reformu nužnom, s obzirom na to da se PBS financijski i strukturalno nije mogao održati. Sistemu prijeti propast ukoliko se ništa ne poduzme. "PBS rasipa novac, što je dovelo do milijunskih gubitaka".²⁸

RTV BiH i javni servis bilježe gubitke od 11 milijuna KM.²⁹ U prosjeku ovi emiteri prave mjesečni gubitak u visini od jednog milijuna KM³⁰ (1 euro je 1,95583 KM).

Neophodnost reformi Braithwaite obrazlaže strukturalnim razlozima: nepostojanje djelotvornog regulacijskog režima, koji bi mogao osigurati odgovoran financijski menadžment, nedjelotvorna, nesrazmjerna i zastarjela interna struktura, koja guta novac poreznih obveznika, javni sistem financiranja putem pretplate ne funkcionira onako kako bi trebalo da funkcionira".

Iz međunarodnih, ali također i iz domaćih krugova, čuju se glasovi da proces reformi ne može biti povjeren institucijama BiH. Istovremeno predstavnici međunarodne zajednice, poput Juliana Braithwaite, smatraju da interes međunarodne zajednice nije taj da se BiH institucijama oduzme povjerenje. Reforma javnog servisa u BiH predstavlja jedan od prioriteta na putu ka europskim integracijama.

"Brüssel je jasno stavio do znanja, da vladajući organi u BiH, ukoliko žele pokazati svoju ozbiljnost, sami moraju sprovesti reforme koje su postavljene pred BiH za prijem u europske integracije. Ukoliko ove reforme prepuste OHR-u, neće položiti ispit. BiH ne može ući u Europu preko OHR-a".³¹

Premijeri oba entiteta i predsjedavajući Savjeta ministara BiH potpisali su 5. studenog 2003. sporazum o javnim emiterima. Prema ovom sporazumu, sistem javnog RTV emitiranja grade "tri zakonski odvojena emitera koja se

26

Zakon o osnovama javnog RTV sistema i javnoj radio-televiziji u BiH, svibanj 2002, paragraf 1, odjeljak I.

27

Julian Braithwaite, direktor komunikacija pri OHR-u, *Novi reporter*, 19. studenoga 2003, str. 11.

28

Ibid.

29

Podatke je objavila Europska komisija u BiH.

30

Julian Braithwaite, direktor komunikacija pri OHR-u u političkom magazinu *Dileme* na Federalnoj TV, 30. srpnja 2003.

31

Braithwaite, *op. cit.*

međusobno dopunjuju, jedan sistem pruža usluge na teritoriji cijele države, a preostala dva u entitetima, u kojima djeluju. Pri tome svaki od emitera snosi odgovornost u pogledu određivanja sadržaja programa, uključujući vijesti i upravljanje financijama, shodno obavezama, koje proizlaze iz dozvola".³² Najnoviji nacrt zakona o javnim emiterima (donesen u svibnju 2004.) predviđa tri spomenuta javna emitera i korporaciju za prijenos, koja je uglavnom zadužena za prenosnu mrežu i međunarodne odnose.

Razvitak sustava javnih emitera u BiH i unatoč tome ostaje otvoren, prije svega u pogledu financijske održivosti.

Zaključna razmatranja

Demokratski odnosi u BiH, za razliku od zemalja Zapadne Europe, još su mladi i nestabilni. Iz ove perspektive, budućnost medija također je neizvjesna. Nametnuta rješenja od strane predstavnika međunarodne zajednice u ovoj zemlji uglavnom nisu pozdravljena. S druge strane, domaći nositelji vlasti do sada su ispoljavali nedostatak osjećaja odgovornosti, te su donošenje najbitnih zakona i provođenje reformi odugovlačili godinama. Reforme su planirane prema europskim standardima, ali kao takve politički nositelji moći u zemlji gotovo da ih nisu razumjeli, pa onda ni provodili. Tako se BiH našla u situaciji da se demokracija uspostavlja nedemokratskim metodama i mehanizmima. Domaći medijski stručnjaci³³ i neki menadžeri privatnih stanica³⁴ smatraju da je najveći doprinos međunarodne zajednice ostvaren u zakonskom reguliranju medijske sfere u BiH – u primjeni europskih standarda u zakonodavstvu.

"Razvitak televizijske sfere u zemljama Balkana će ubuduće snažno ovisiti od političkih odnosa u ovom najtežem regionu Europe... totalitarna prošlost će još godinama opterećivati političku sadašnjost i budućnost." (R. Milev) Iako međunarodna zajednica ima dobru namjeru – prestrukturiranje postojeće ekonomije na tržišnim osnovama i približavanje zemlje europskim integracijama, ipak joj se moraju pripisati mnoge greške u ovom procesu. Rješenja nisu bila prilagođena situaciji i stupnju društvene zrelosti. "Katastrofalne greške međunarodne zajednice prilikom imenovanja menadžera u javnim emiterima, stalne izmjene u načinu organiziranja javnog sistema u BiH i potpuno prekidanje svakog kontakta s domaćim ekspertima doveli su do potpu-

32

Sporazum između tri šefa vlada u BiH o javnim emiterima potpisan je 5. studenoga 2003. u Uredu Visokog predstavnika za BiH u Sarajevu.

33

Milos Šolaja, medijski ekspert, interview s autoricom članka, 23. siječnja 2004, Banja Luka.

34

Nataša Tešanović, direktorica Alternativne televizije (ATV) Banja Luka, interview s autoricom članka, siječanj 2004.

nog kaosa u medijima.³⁵ U zemlji su osnovani mnogi međunarodni sustavi, s mnogo novca iz inozemstva. U međuvremenu, tržište nije regulirano, tako da ovi sustavi nisu preuzeli funkcije javnih emitera i bez financijske potpore uopće ne mogu preživjeti (primjeri OBN i FERN mreže). Angažman međunarodne zajednice upravo je bio intenzivan u stvaranju i razvijanju ovih mreža. Međunarodna zajednica je vjerojatno pošla od toga da se preko ovih mreža mogu ostvariti rezultati, koje državni emiteri nisu bili u stanju ostvariti. Državni emiteri nalazili su se pod teškim političkim pritiskom izvana, morali su se boriti također i s mnogobrojnim unutarnjim otporima, kasnije su zapali kao i cjelokupno BiH društvo u naročitu letargiju i apatiju. BiH nije najpovoljnije tlo za slobodu mišljenja i slobodu štampe. "Ne samo da ova zemlja ima najkompliciranije institucije, s obzirom da je direktno iz rata ušla u političku i privrednu transformaciju, ne samo činjenica da se politička kultura razvija veoma sporo i bolno, već i zbog toga što sfera medija sama po sebi predstavlja u određenom smislu otvoren prostor, koji je sa svih strana izložen različitim utjecajima: lokalnih medijskih stručnjaka, inostranih političara, inozemnih medijskih eksperata, profesionalaca u oblasti medija, menadžera, inozemnih instruktora za medije – svi oni imaju vlastito mišljenje o tome što mediji jesu i što trebaju da čine".³⁶ Mediji se u očima javnosti u BiH doživljavaju najprije kao sredstvo političkog utjecaja. Malo je aktera u BiH društvu, koji medijima pripisuju i povjeravaju kulturnu, edukativnu i zabavnu ulogu. Zahvaljujući velikim sumama novca stvoren je donatorski mentalitet, što destimulirajuće djeluje na moderan razvitak medija.

Pretvaranje državnog u funkcionirajući javni RTV sustav, koje je predvodila međunarodna zajednica, započelo je 1996. i do danas nije sprovedeno u cijelosti. BiH ovu zadaću mora ispuniti što prije u okviru 16 uvjeta za uključivanje u proces stabilizacije i asocijacije. Svaki pokušaj nailazi na velike otpore u političkim strukturama zemlje. Vrlo je teško razumjeti da za ovaj proces nisu zainteresirani ni vlade, zaposleni u javnim emiterima pa čak ni ovdašnja javnost. "Lično ne vjerujem u samoodrživost sustava, ne zbog fizionomije ili funkcije javnih RTV emitera kao europskom modelu promoviranja javnih interesa u radio-difuziji, već iz čistih racionalnih razloga. BiH kao država i njena populacija nisu u stanju da održe u životu ovaj sistem s tri javna emitera. U Federaciji BiH postoje još četiri kantonalne radio – TV stanice i još dvije komercijalne TV mreže".³⁷ Kako će Bosna i Hercegovina regulirati svoj sustav i za koji model će se naposljetku odlučiti, ipak ostaje otvoreno. Reforme protječu pod pritiskom i kontrolom međunarodne zajednice. Dosadašnji modeli bili su teško održivi, pa je stoga vrlo važno pitanje mogu li sadašnja rješenja dovesti do samoodrživosti sistema. "Razvitak

35

Zoran Udovičić, direktor Media plan instituta Sarajevo, interview s autoricom članka, Sarajevo, siječanj 2004.

36

Tarik Jusić, Svjetlana Nedimović, *Medie online* časopis, Sarajevo, 2001, "Učitelji i dijete, koje odrasta – zapažanja o medijskoj sferi u BiH i međunarodnoj zajednici", str. 1.

37

Udovičić, *op. cit.*

dualnog modela u većini zemalja jugoistočne Europe poslije 1989. godine mora se promatrati različito u odnosu na uobičajeni zapadni (europski) model. Koncentracija političke i ekonomske moći u rukama određenog oligarhijskog sloja, koji ima drugačije poimanje demokracije i drugačije demokratsko iskustvo i tradiciju nego što to imaju zapadnoeuropske elite, vodi u stvarnosti ka jednom drugačijem formiranju odnosa u oblasti medija, čak i onda kada je u medijskom zakonodavstvu prisutno preuzimanje zapadnoeuropskih standarda.³⁸ Postoje još mnogi problemi koje je neophodno riješiti u transformaciji, kao što su način financiranja javnog servisa, koji se sastoji iz tri (po najnovijem zakonu četiri) sastavna dijela, ubiranje pretplate, koju građani zbog ionako teškog ekonomskog stanja gotovo da ne plaćaju, problem proizvodnje kvalitetnog programa, neminovno otpuštanje velikog broja zaposlenih, koji rade u ovim sustavima, a prije svega sprečavanje političkog utjecaja na javni RTV sistem.³⁹ Zoran Udovičić smatra da će "vladajuće strukture uraditi sve, kako bi medije držale pod kontrolom, prije svega televiziju. Direktan utjecaj na medije je isključen, međutim nalaze se sofisticirane i perfidne metode. Npr. izmjena federalnog zakona (u Federaciji BiH), prema kojem se televizija obvezuje da prenosi sva zasjedanja parlamenta, kao i imenovanje članova upravnih odbora u parlamentu, u kojem do izražaja dolazi direktan utjecaj partija. U međuvremenu međunarodna zajednica vrši pritisak, traži kompromise i naposljetku 'kuketira' s onima koji su u BiH na vlasti."⁴⁰ "Stanje u BiH je jedna vrsta protektorata ili poluprotektorata, pa isto vrijedi i za područje medija. Međunarodna zajednica nije pronašla put do uspostavljanja partnerstva s medijima i onima koji se bave medijima u BiH. Sasvim sigurno, međunarodna zajednica ima loša iskustva s domaćim nositeljima vlasti, koji su praktički opstruirali svaki njen korak. Zato je ona preuzela ulogu tutora i nametnula zakone i pravila u oblasti medija. Ali, zahvaljujući nekim potezima međunarodne zajednice, jezik mržnje je eliminiran iz medija, te je izgrađen sustav reguliranja. Ali put koji je međunarodna zajednica izabrala, doveo je do toga da domaći nositelji vlasti nisu pokazali nikakav interes za ovo područje. Istovremeno su bili nesposobni da razviju demokratsku komunikaciju s medijima i nisu imali stručno znanje potrebno za izradu moderne legislative. Prva velika greška, tzv. globalna 'Daytonska' greška ležala je u činjenici da su zadatak reformiranja BiH i njenog vođenja ka demokratskoj državi dobili upravo oni koji su vodili rat". Bosni i Hercegovini nije pošlo za rukom regulirati tržište. Isto vrijedi i za tržište medija, na kojem se nalazi mnogo medija, koji teško mogu preživjeti. Prihodi od reklama su mali⁴¹ i na jednom malom tržištu egzistira ve-

38

Milev, *op. cit.*, str. 158

39

Boro Kontić, predsjednik Neovisne unije profesionalnih novinara BiH, *Nezavisne novine*, 7. studenoga 2003., str. 3.

40

Udovičić, *op. cit.*

41

Usporedba: Hrvatska ima godišnje prihode od reklama u području medija oko 350 milijuna eura, Srbija 50 milijuna eura i BiH (prisutna tendencija smanjivanja) svega 15 miliona eura – podaci dobiveni od direktorice Alternativne televizije Banja Luka, interview s autoricom rada, siječanj 2004.

liki broj elektronskih medija, koji međutim ne nude poseban kvalitet i raznovrsnost. Poslovni menadžment u medijima malo zna o medijskom menadžmentu i marketingu. Obrazovanje u oblasti medijskog businessa je od velikog značaja u BiH. Oblast medija u BiH opterećena je problemom lošeg ili gotovo nikakvog obrazovanja novinara. Preko "društveno političkih radnika" u vrijeme socijalizma novinari su u vrijeme rata postali glavnim zaštitnicima nacionalnih (i nacionalističkih) interesa. Kao takvi, nisu se mogli kritički konfrontirati s događajima, ličnostima i pojavama. Svaka od ovih uloga bila je uvjetovana politikama redakcija i medijskim konceptima. Godinama subvencionirani od strane države medijski menadžeri i novinari nisu naviknuti na zakonitosti tržišta. Posebno ograničenje u profesionalnom pristupu bilo je ratno stanje.

Otuda je neophodno u budućnosti u okvirima medijske strategije posebnu pažnju posvetiti obrazovanju novinara. Siromaštvo stanovništva, uzrokovano ratom i tranzicijskim procesima, uništio je i ono malo interesa javnosti za serioznim suočavanjem s ponuđenim sadržajima. "Javnost mora biti spremna da koristi nove medije – ona ne smije samo apsorbirati sve što joj vješti novinari ponude, već ona mora biti spremna da stvari zadrži pred sobom te da prepozna manipulaciju i određena ograničenja slobode medija. Izgradnja medijske kompetentnosti unutar društva je neophodna, ukoliko želimo imati dobro informirano građansko društvo. Ovo društvo mora biti u situaciji da se adekvatno 'suprotstavi' takvim medijima. Otuda medijska kompetentnost treba biti jedan od važnijih ciljeva u sistematskom nastojanju da se stvori profesionalna medijska scena u BiH". Unatoč ovim ograničenjima, mediji imaju ključnu ulogu u svim modernim društvima i zbog toga svi društveni akteri trebaju posebnu pažnju posvetiti reguliranju ove oblasti.

Literatura

- Bal, Fransis, *Moć medija*, Clio, Beograd, 1997.
- Bašić Hrvatinić, Sandra, *Serving the State or the public*, Mirovni institut, 2002.
- Besson, Waldemar/Jasper, Gotthard, *Das Leitbild der modernen Demokratie, Bauelemente einer freiheitlichen Staatsordnung*, BpB Bonn 1990
- Đorđević, Toma, *Političko javno mnjenje*, Savez inženjera i tehničara Jugoslavije Beograd, 1989.
- Gellner, Ernest *Uvjeti slobode, civilno društvo i njegovi neprijatelji*, Politička kultura, Zagreb, 2001.
- Kunczik, Michael/Zipfel, Astrid, *Uvod u publicističku znanost i komunikologiju – Einführung in die publizistische Wissenschaft und Kommunikologie*, Friedrich Ebert Stiftung, Zagreb, 1998.
- Habermas, Jürgen, *Javno mnjenje*, Kultura, Beograd, 1969.
- Habermas, Jürgen, *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, 1990.

- Habermas, Jürgen, *Javno mnjenje – dijalektika građanske javnosti*, Internet biblioteka "Komunist" – marksističke filozofije XX vijeka, Nolit, 1980.
- Lorimer, Rowland, *Masovne komunikacije, (Mass Communication A comparative introduction)*, Manchester University Press, Ausgabe Clio Beograd 1998, Biblioteka Multimedia
- Osmančević, Enes, "Historijat i osobenosti javnosti u BiH", *Pogledi*, Nr. 8, Tuzla, juli 2001.
- Osmančević, Enes, *Internet, tradicionalna i virtualna javnost*, Sarajevo 2003, University Press
- Rossen, Milev, *TV na Balkanu*, Hans-Bredow-Institut Hamburg 1996.
- Thompson Mark and Monroe E. Price, *Forging Peace*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2002, S. 221
- McQuail Denis, *Mass media in the public interest: Towards a framework of norms for Media performance*, London 1991.

Summary

Democratic relations in Bosnia and Herzegovina, as opposed to countries of Western Europe, are still quite new and unstable. From this perspective, the future of the media is also uncertain. Imposed solutions on the part of representatives of international community are not very well received in this country. On the other hand, representatives of domestic authorities have demonstrated so far a lack of irresponsibility and they have been stalling implementation of reforms for years. The reforms have been envisaged according to European standards, but the government representatives have not been able to perceive them as such and thus they did not put too much effort in order to implement them. Thus, Bosnia and Herzegovina has found itself in a situation where democracy is being established by undemocratic methods and mechanisms. Domestic media experts and some managers of private stations believe that the biggest contribution of international community has been achieved in legal regulation of the media sphere in Bosnia and Herzegovina, i.e. in application of European standards in legislation.